

MONOGRÀFIC

PENSAR L'ÉSSER HUMÀ, DE PLATÓ A L'ACTUALITAT

EN UN FUTUR, SEREM HUMANS?

Daniel López Díaz

Professor de Filosofia a l'Institut Castell d'Estela d'Amer

Abans de respondre a la pregunta, hauríem de considerar què és allò que ens fa humans. Podem optar per dir que no existeix res pròpiament humà i decantar-nos per una visió naturalista que no percep diferències essencials (sinó només de grau) entre els humans i la resta d'animals. Com la del poeta Jesús Lizano quan escriu, tot rient-se de les nostres ínfulas antropocèntriques: Han olvidado que son mamíferos/ y se creen obispos, fontaneros, /lecheros, diputados. ¿Diputados?/ Yo veo mamíferos¹. Si és així, respondrem negativament a la pregunta del títol: en un futur no serem humans perquè, en certa mesura, mai no ho hem estat.

Si l'antropologia era el mirall, la filosofia és la nostra reflexió sobre el que aquest reflexa.

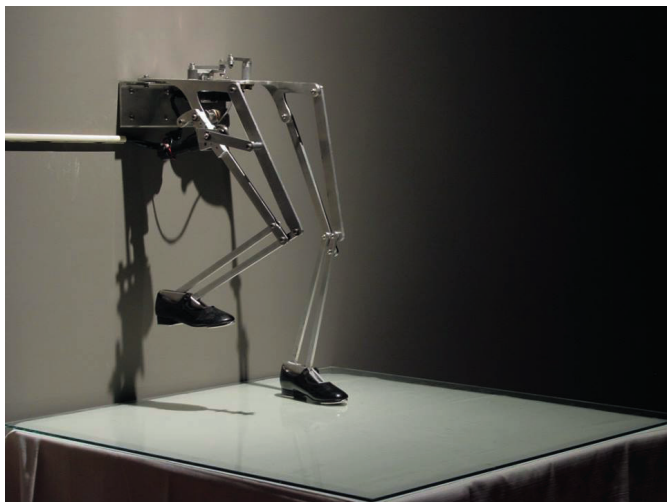
D'altra banda, si afirmem que hi ha una diferència específica que ens permet distingir la singularitat de l'ésser humà, podem tractar de rastrejar-la per analitzar si la seva pèrdua comportaria l'eliminació de la categoria 'humà'. Com es pot deduir per la pregunta del títol, aquest serà el nostre pressupòsit a l'hora d'intentar elaborar una resposta. Però si acceptem que podem parlar d'una especificitat humana, hem de preguntant-nos: Què entenem per 'humà'?

Podem començar encarant la resposta des d'un punt de vista filològic, recorrent a la seva etimologia i definició. El diccionari potser no porti cap solució, però segurament ens doni alguna pista. La primera accepció recollida al DIEC ens mostra que la complexitat del concepte no admet definicions simplistes. "Relatiu o pertanyent a les persones" és només una tautologia que implica la relació bicondicional entre 'persona' i 'humà', i que ens pot portar a considerar per exemple, que el que va fer Josef Fritzl (l'anomenat pels periodistes "monstre d'Amstetten") és 'humà' pel sol fet que fóren actes perpetrats per una persona. Recordem que quan Adorno es qüestiona si és possible escriure poesia després d'Auschwitz, s'està preguntant si hem perdut allò que ens feia humans o si la ruptura provocada pel paroxisme de la barbàrie, ha canviat necessàriament el sentit de les paraules. La segona accepció parla d'un adjectiu que significa "no diví" i ens fa intuir el que la

1 LIZANO, Jesús. (2005). *Novios, mamíferos y caballitos* (A la Acracia por la inocencia). Sevilla: Facultad de Filología. 172 pàg.

tercera entrada del diccionari explicita "propi de la feblesa, la imperfecció, etc.". Ara ja sabem que 'humà' és sinònim d'imperfecte, efímer, canviant. Ja la seva etimologia, emparentada directament amb l'humus, la terra, diferencia clarament els éssers terrenals i finits dels déus immortals.

Però si bé tot el que és humà és imperfecte, no tot el que és imperfecte és humà. Podem fabricar màquines imperfectes i no per això direm que són humanes. En aquest sentit, l'artista Heidi Kumao, amb la seva instal·lació "Mal comportament: màquines rebels" ens proposa dos parells de peus mecanitzats que capturen la informació invisible (dades provinents de sensors de mobilitat, sons, etc.) i la tradueixen en moviments impredecibles. Les màquines es mostren díscles, emotives, imprevisibles. Podríem dir que se'ns presenten, en el sentit filològic que ens ocupa, més humanes.

La fotografia ens mostra una de les màquines fal·libles i malhumorades de Heidi Kumao.

Com veiem, caldrà de passar el terreny merament filològic per poder-nos preguntar quina és –si és que n'hi ha– l'essència del que ens fa humans.

Podem cercar la resposta en l'antropologia, ja que s'ocupa directament de la naturalesa humana. Utilitzant mètodes antropomètrics, etnològics i arqueològics investiga l'ésser humà en tant que animal social. La cultura és la forma que adopten les relacions socials i l'antropòleg no dubtarà en fer un treball d'immersió etnològica amb la intenció de mostrar, tant l'especificitat d'una cultura determinada, com algunes de les constants lògico-formals del pensament humà. En certa mesura, comença descobrint l'alteritat i ens acaba fent saber, a la manera de Rimbaud, que l'altre som nosaltres. També ens descobreix que la cultura, paradoxalment, oculta la veritable realitat (el noumen kantian) tot esdevenint la única realitat visible. L' 'Humà' esdevé una construcció simbòlica que té a veure amb les aspiracions romàntiques sobre la nostra pròpia condició. Una mena de màscara (etimologia, precisament, de 'persona') que ens permet transcendir el que som per naturalesa. Aquesta mentida pertinent, encara que per a filòsofs

com Nietzsche es presenti com "el minut més arrogant i més enganyós de la <<història universal>>"², ens permet l'invençió d'un nosaltres i la construcció d'uns objectius comuns que ens allunyen, d'una manera que no té perquè ser necessàriament negativa, de la nostra condició de mamífers. L'antropologia ens presenta com un mirall que ens mostra una imatge d'allò que som. No emet cap judici de valor, restant oberta i permeable a les diverses interpretacions que en vulguem fer.

Si busquem una resposta més tancada a la nostra pregunta essencial, la neurociència ens n'ofereix una. Afirmar que tot el que som rau en complexos processos mentals derivats de les descàrregues elèctriques que emeten les neurones i sembla reduir la voluntat, les passions, els instints, l'empatia, a simple física i química. D'alguna manera, seria com intentar saber en que consisteix la poesia a partir de l'anàlisi mètrica, fonètica, morfosintàctica, etc. Per molt que intenti abastar-ho tot, sembla quedar-se sempre al cor de les aparences.

Una limitació similar succeeix amb el Big Data quan, amb els seus complicats algorismes, redueix la naturalesa humana a una passió no només inútil, sinó també manipulable i predecible. Es pot obrir en canal l'inconscient col·lectiu? Som el resultat dels nostres likes i dislikes? Les nostres recerques d'internet? És a dir, una pseudovolició que res té a veure amb la voluntat de viure schopenhaueriana ni molt menys encara amb la voluntat de poder nietzschiana? Només si ens narrem des d'una lògica merament capitalista, podem respondre afirmativament a la pregunta.

Arribats a aquest punt, i entenent que vivim en un món que es configura i reconfigura a una velocitat vertiginosa, cal recórrer a la filosofia com l'únic sistema de coneixement que ens permet defugir les explicacions unívocues i que revifa -o ho hauria de fer- on totes les altres disciplines moren defallides. La filosofia ens permet ressituar-nos de manera crítica i radical en la realitat canviant i no només es preocupa per saber què som, sinó què volem ser i què acabarem sent. Potser ja no és tan necessari definir-nos com una raó, unes emocions, una intel·ligència que sent, una voluntat, un esperit, una capacitat simbòlica, una facultat de jutjar, una cultura, un cervell... sinó saber quin lloc ocupem i volem ocupar i participar -amb una interpel·lació contínua- en la construcció d'aquest nosaltres simbòlic que és l'ésser humà. La filosofia és l'única disciplina que –potser pels seus orígens- no dubta en beure d'altres fonts per explicar-se, que no defuig l'especulació, que sovint salta al buit sense xarxa sabent que si no s'estimba, arribarà a territoris ignorats per les ciències menys temeràries. Si l'antropologia era el mirall, la filosofia és la nostra reflexió sobre el que aquest reflexa.

² NIETZSCHE, Friedrich Wilhelm. (2011). *Sobre veritat i mentida en sentit extramoral*. Sobre Teognis de Mègara. Girona: Edicions de la ela geminada, pàg 33.

D'aquestes interpel·lacions constants, sorgeixen les consideracions del filòsof nascut a Seül, Byung-Chul Han. A les seves darreres obres, exposa de manera sintètica, poètica i colpidora, la pèrdua d'allò que ens fa humans. A *Im Schwarm*³(que podríem traduir lliurement com A l'eixam) ens explica que la comunicació digital, pel seu foment de l'exposició pornogràfica de l'esfera privada, ha significat el pas del respectare a l'espectare. Ser humà requereix temps i, amb la comunicació digital, es produeix un transport immediat dels nostres afectes. El temps, com remarca en un llibre⁴ anterior, ha perdut les seves fites. Ja no consisteix en una assimilació d'un passat i un present projectats cap a un futur encoratjador, sinó que el futur se'ns apareix atrofiat per un present optimitzat. Seguint a Nietzsche, recomana la revalorització de l'instant en un temps marcat per l'excés de positivitat on, obstinats per aspirar a la perfecció laboral, emocional i corporal, reduïm l'instant a mera producció o entreteniment. Es produeix també un empobriment de la comunicació despullant-la del seu caràcter tàctil i corporal i això ens allunya de l'altre. El creixent narcisisme de la percepció acaba per fer desaparèixer a l'altre. Mentre escric aquest article, eixams d'éssers (humans?) s'uneixen per anar a caçar pokemons pels diversos carrers i places del món. Spectare en estat pur, oblit de l'altre i reducció de l'instant a un entreteniment teledirigit.

Una multitud d'éssers sols. En aquest món especular, la llibertat es presenta com una caverna amb finestres digitals. Com els hikikomoris, podem estar tranquils de que no hi haurà cap irrupció del real. Podríem dir que l'efecte panòptic que comporta la comunicació digital constreny el que tenim d'humà. És impossible explicar-se a través dels mitjans digitals perquè aquest només tenen una narració additiva, comptable i transparent, mentre que la veritat (entesa a la manera heideggeriana) es presenta com una ocultació. Per tant, a la pura positivitat, exterioritat, transparència i desig d'eficiència dels temps digitals, els hi manca veritat. Seguint una metàfora heideggeriana, Byung-Chul Han afirma que l'ésser humà ha passat de ser llaurador (amb virtuts com la paciència, renúncia, despreniment, recel, compte) a ser caçador d'instant, perdent amb el canvi les característiques essencials que el feien humà. Les Google glass i les ulleres immersives es presenten com la totalització de l'òptica del caçador. Neguen tot allò que no sigui informació perdent així el gaudi més profund de la percepció: la manca d'eficiència. En aquest sentit, recordo que a l'últim Mobile World Congress celebrat a Barcelona, ningú no va veure l'entrada de Mark Zuckerberg perquè tothom duia posades les ulleres immersives de Samsung.

Mark Zuckerberg davant la desatenta mirada del seu públic.

3 HAN, Byung.Chul. (2013). *Im Schwarm*. Berlin: Matthes y Seitz. 107 pàg.

4 HAN, Byung.Chul. (2011) *Duft der Zeit: Ein philosophischer Essay zur Kunst des Verweilens*. Bielefeld: Transcript. 111 pàg.

El filòsof conclou definint la fenomenologia digital com una fenomenologia del 'm'agrada` i afirmant que el mitjà digital no admet cap caràcter en el sentit grec de gravar, imprimir. No permet per tant, una narració de l'èsser. És, com diu l'epitafi de Keats, un nom escrit a l'aigua.

Aquesta qüestió es complica si a l'empobriment de l'èsser li sumem el progrés constant de les Intel·ligències Artificials (IA). Si oblidem les virtuts que ens humanitzen i apel·lem a la productivitat, la manca d'error, el solucionisme, el control, com allò que ens fa humans, ens trobarem que les màquines són més humanes que nosaltres. De fet, els hi estem delegant la gestió d'aquelles virtuts que exaltem. Però el més greu és que progrés de la IA va i anirà molt més enllà: amb el deep learning els programes poden simular el procés d'aprenentatge humà per anar-se construint a sí mateixos. Amb aquest auto-desenvolupament, el solipsisme racionalista perd el seu sentit en tant que tret definitori de l'èsser humà. Les màquines ja no només es dediquen a feines mecàniques sinó que poc a poc es van desplaçant cap a territoris més creatius i intel·lectuals. Sembla que la seva humanització és directament proporcional a la deshumanització dels éssers humans. Si la tendència no s'atura, la pregunta és: Quan es produirà el punt d'intersecció?

En un article⁵ de l'any 1982, Frank Jackson descriu el conegut argument de L'habitació de la Mary. L'argument parla d'una super-científica experta en neurofisiologia de la visió que sembla posseir tota la informació física sobre els colors (les longituds d'ona, els efectes neurològics, etc.) però que ha viscut sempre en una habitació en blanc i negre i només pot experimentar el món a través d'un monitor en blanc i negre. Si és alliberada, la pregunta és: quan experimenti els colors, aprendrà alguna cosa nova? Sentir els colors no va molt més enllà que tot el coneixement teòric que puguem posseir? Jackson va crear l'argument per atacar el fisicalisme però, com es suggereix a la pel·lícula *Ex Machina*, podríem emprar-lo per distingir una màquina de la ment humana. La màquina és la Mary dins l'habitació. La ment humana és ella quan surt fora.

Malgrat ser molt il·lustratiu, l'exemple anterior pot tornar-se obsolet si nosaltres abandonem la nostra capacitat de percebre els colors del món i deleguem en la tecnologia la seva simulació. Amb totes les grans corporacions (Google, Facebook, Microsoft, Baidu, etc.) invertint milions de dòlars en IA, sembla clar que el futur imminent serà el del seu ple desenvolupament. És ben fàcil d'imaginar que aviat les màquines no només passaran sense dificultats tests com els de Turing, sinó que ens faran replantejar-nos la nostra pròpia 'humanitat`.

Visions optimistes com les del filòsof José Antonio Marina amb el seu projecte Centaure, pensen que serà possible un món d'intel·ligències híbrides, on cervell i màquina es complementin. Una intel·ligència augmentada en la que els humans puguem aprofitar tot els potencials de les màquines. Alerta però, que això no succeirà si no ens esforcem per fer un canvi de paradigma. Si seguim emprant les màquines com un soma que ens allunyi dels turments del món, arribarà un moment que aixecarem els ulls i ens adonarem que les màquines ho controlen gairebé tot.

Per a Stephen Hawking, el diagnòstic és tant clar com apocalíptic: el triomf de la IA significaria la fi del que nosaltres entenem com a espècie humana. Amb reflexions d'autors com Ray Kurzweil, pronosticant que l'any 2040 emergirà la singularitat, una nova espècie, fusió d'èsser humà i tecnologia, cal preguntar-nos quin és el lloc que ocuparem nosaltres dins d'aquest futur. El que sembla clar és que, si no podem parlar d'un 'nosaltres`, si hem perdut la construcció simbòlica que ens definia, ja no podrem dir que som 'humans`. Ens hauran esborrat "com en els límits del mar un rostre de sorra"⁶. O serem mera arqueologia emmagatzemada en màquines a qui no els importarà la nostra història.

5 JACKSON, Frank, *The Philosophical Quarterly*, nº 127, Abril 1982, vol. 32, pàg. 127-136.

6 FOUCAULT, Michel (1966). *Les Mots et les choses*. París: Gallimard, pàg. 396. Traducció pròpia.